

HET SOCIAAL-CULTUREEL LANDSCHAP IN EEN MAATSCHAPPELIJKE OMGEVING IN VERANDERING

Wat we vandaag verstaan onder het sociaal-cultureel werkveld is een historisch gegroeid palet aan praktijken, organisaties en sectoren waarvan de geschiedenis teruggaat tot in de 19de eeuw¹. Het sociaal-cultureel werkveld kent enerzijds een grote diversiteit, maar anderzijds ook een hoge mate van gemeenschappelijkheid.

De diversiteit in het werkveld heeft betrekking op het brede spectrum aan initiatieven, organisaties en sectoren die erin actief zijn. De meest gekende sociaal-culturele organisaties zijn verenigingen, vormingsinstellingen, regionale volkshogescholen, sociaal-culturele bewegingen, jeugdwerkorganisaties, amateurkunstorganisaties, bibliotheken, gemeenschapscentra, cultuurcentra, ... Dit kunnen zowel private organisaties zijn als overheidsvoorzieningen. Ze zijn actief op verschillende niveaus: van wijk, over gemeente, regionaal, provinciaal, landelijk tot internationaal. Naast sociaal-culturele organisaties met betaalde professionals zijn er ook tal van andere, door burgers gedragen sociaal-culturele initiatieven waar te nemen in onze samenleving. Denk maar aan wijkinitiatieven, burgeracties en andere, ... De sociaal-culturele praktijk in het brede en diverse werkveld wordt vormgegeven door zowel burgers, vrijwilligers, freelancers als een breed spectrum aan beroepskrachten.

Over alle diversiteit heen in het werkveld, is er ook gemeenschappelijkheid. Zo is er een gemeenschappelijke focus op het realiseren van (sociaal-)culturele participatie en het opnemen van een specifieke combinatie van sociaal-culturele functies in onze samenleving: een ontmoetingsfunctie, informatiebemiddeling, een educatieve functie, een cultuurcreatie, -spreiding, -toeleiding en cultuurbelevingsfunctie, een gemeenschapsvormende functie en een maatschappelijke bewegingsfunctie.

De maatschappelijke omgeving waarin dat sociaal-cultureel werkveld opereert, is onderhevig aan verandering. Dit is niet nieuw. Zelfs van alle tijden. Het sociaal-cultureel werk heeft zich historisch ontwikkeld op de golven van maatschappelijke, politieke en culturele ontwikkelingen. Ook de veranderingen van vandaag zijn niet nieuw. Maatschappelijke ontwikkelingen ontstaan immers niet plotsklaps, ze zetten zich door.

We starten deze nota met het in beeld brengen van het sociaal-cultureel landschap. We vertrekken hierbij in eerste instantie vanuit een breedbeeldperspectief. Verder in de nota focussen we in eerste instantie op de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk.

In een tweede deel staan we stil bij de maatschappelijke context waarbinnen de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk opereert. We schetsen de drijvende krachten achter maatschappelijke ontwikkelingen die leiden tot druk op onze maatschappelijke systemen. Tevens gaan we in op een aantal transities die bezig is in specifieke domeinen relevant voor het sociaal-cultureel werk.

¹ https://www.canonsociaalwerk.eu/be_scw/index.php

1.1. Het sociaal-cultureel werkveld: proeve van afbakening

Doorheen de geschiedenis, op de golven van maatschappelijke, economische en politieke veranderingen, is het sociaal-cultureel werk ontstaan, heeft zich getransformeerd, verbreid of heruitgevonden. Zoals reeds eerder aangegeven vormt het vandaag een breed en divers werkveld met gemeenschappelijke kenmerken.

Een algemeen aanvaarde omschrijving of afbakening van wat we nu net onder het sociaal-cultureel werkveld verstaan is er niet. Naargelang de gehanteerde bril kom je tot andere afbakeningen. Hoe hogescholen en universiteiten hier een antwoord op geven, is verschillend van bijvoorbeeld een lokale of Vlaamse overheidsbril.

De afbakening die we vanuit Socius hanteren, is gebaseerd op twee insteken. Tot het sociaal-cultureel veld behoren die sectoren, organisaties, initiatieven die een bijdrage leveren aan sociaal-culturele participatie en die meerdere sociaal-culturele functies opnemen. Om dit na te gaan baseren we ons in eerste instantie op beleidsstukken van de Vlaamse overheid, theorie, wetenschappelijke inzichten en historische bronnen.

Op basis daarvan brachten we het sociaal-cultureel veld in kaart waarbij we een onderscheid maakten naar:

- Sector
- Het beleidsdomein binnen de Vlaamse overheid waaronder deze sectoren vallen
- Het specifieke beleid of gewezen beleid van de Vlaamse overheid dat betrekking heeft op de sector
- De sociaal-culturele actoren actief in de sector
- De sociaal-culturele beroepen die te onderscheiden zijn in de desbetreffende sectoren
- De initiatiefnemer: overheid, profit of social profit
- De doelen en in te zetten sociaal-culturele functies in de sector

Sector	Beleidsdomein	Beleid	Actoren	Sociaal-culturele beroepen	Initiatiefnemer	Doel/sociaal-culturele functie (gebaseerd op decretale bepalingen, beleidsteksten of theorie)
Bibliotheek	Cultuur	Lokaal cultuurbeleid	Bibliotheek	Bibliotheekmedewerker Informatiebemiddelaar	Basisvoorziening overheid	Cultuurparticipatie Informatiebemiddeling Cultuurspreiding
Cultuur- en gemeenschapscentra	Cultuur	Lokaal cultuurbeleid	Cultuurcentrum Gemeenschapscentrum	Begeleider sociaal-culturele activiteiten Gemeenschapswerker Programmator educatie en cultuur	Culturele infrastructuur overheid	Cultuurparticipatie Gemeenschapsvorming Cultuurspreiding
Amateurkunsten	Cultuur	Amateurkunsten	Amateurkunsten organisaties		Social profit	Creatieve vermogens ontwikkelen Kunstbeoefening en -beleving
Jeugdwerk	Jeugd	Sociaal-cultureel werk voor jeugd	Verenigingen Jeugdhuizen WMKJ Speelpleinwerking	Begeleider sociaal-culturele activiteiten Gemeenschapswerker Programmator educatie en cultuur Belangenbehartiger Campagnewerker	Social profit	Bevorderen van algemene en integrale ontwikkeling van jeugd Ruimtescheppende functie Sociale of ontmoetingsfunctie Expressiebevordering Verantwoordingsfunctie
Sociaal-cultureel volwassenenwerk	Cultuur	SCvW	Verenigingen LVI V+ Bewegingen	Begeleider sociaal-culturele activiteiten Gemeenschapswerker Programmator educatie en cultuur Belangenbehartiger Campagnewerker	Social profit	Sociaal-culturele participatie en democratische, duurzame, solidaire en inclusieve samenleving. Rollen: verbindende, kritische en labo. - Leerfunctie - Gemeenschapsvormend - Maatschappelijke bewegingsfunctie - Cultuurfunctie
Kunsten	Cultuur	Kunsten	Sociaal-artistieke initiatieven	Sociaal-artistiek medewerker	Social profit of overheid	Het op actieve wijze betrekken van mensen in een artistiek proces of bij de productie van een kunstwerk. - Ontwikkeling - Productie - Presentatie - Participatie - Reflectie
Samenlevingsopbouw	Welzijn	Maatschappelijk opbouwwerk	Riso's Diensten Samenlevingsopbouw	Opbouwwerker Buurtwerker	Social profit	Bevorderen van het op welzijn gerichte functioneren van de samenleving. Grotere participatie aan en integratie in het maatschappelijk gebeuren
NME/EDO	Omgeving	Milieu en natuur	Centra (bezoekerscentra, educatieve centra, ...)	Educatief medewerker	Voornamelijk overheidsinitiatief	Educatie, informatie, draagvlakverbreding

Sector	Beleidsdomein	Beleid	Actoren	Sociaal-culturele beroepen	Initiatiefnemer	Doel/sociaal-culturele functie (gebaseerd op decretale bepalingen, beleidsteksten of theorie)
Erfgoed	Cultuur	Erfgoed	Musea Erfgoedverenigingen	Publieksmedewerker Educatief medewerker	Social profit of overheid	Herkennen en verzamelen Behouden en borgen Onderzoeken Presenteren en toeleiden Participeren
Armoedebestrijding	Welzijn	Armoedebestrijding	Verenigingen waar armen het woord nemen Netwerk tegen armoede Ervaringsdeskundigen	Begeleider sociaal-culturele activiteiten Gemeenschapswerker Belangenbehartiger Campagnewerker	Social profit	De toegang van elke burger tot de economische, sociale en culturele rechten waarborgen. Armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting voorkomen, verminderen en oplossen. - Armen blijven zoeken - Armen samenbrengen in groepen - Armen het woord geven - Werken aan de maatschappelijke integratie van armen - Vormingsactiviteiten en de dialoog organiseren - Werken aan maatschappelijke structuren
Integratie en inburgering	Kanselarij en bestuur	Integratie en inburgering	3 EVA's Minderhedenforum	Consulenten integratie en inburgering Belangenbehartiger Campagnewerker	Overheid (met uitzondering van Minderhedenforum)	Integratie, leren En voor Minderhedenforum ook belangenbehartiging, vertegenwoordiging, empowerment en emancipatie, beleidsaanbevelingen, beeldvorming
Ontwikkelings-samenwerking (Noordwerking)	Buitenlandse zaken	Duurzame ontwikkeling Ontwikkelingssamenwerking	4 ^e pijler (burgerinitiatieven)	x	Social profit	Informatie Vorming Bewustmaking Educatie Draagvlak, maatschappelijke verandering
Transitiebeweging	Kanselarij en bestuur	Duurzame ontwikkeling	Burgerinitiatieven Netwerken	Belangenbehartiger Campagnewerker	Social profit	Beleidsbeïnvloeding Leren
Burgerinitiatieven	Divers	Divers	Thematische, transversale en participatiedemocratie initiatieven	Belangenbehartiger Campagnewerker	Social profit	Beleidsbeïnvloeding
Digitale initiatieven	X	X	Thematische of categoriale initiatieven (vb. AVAAZ, seniorennet, solidariteit)	Communitybuilders IT'ers, Communicatie- en marketingmedewerkers Fondsenwervers	Profitinitiatief	Leren Gemeenschapsvormend Maatschappelijke beweging Dienstverlening

We kunnen stellen dat het sociaal-cultureel werkveld:

- Breed vertakt en divers is.
- Opereert op verschillende niveaus: van lokaal, over regionaal, Vlaams tot internationaal.
- Bevolkt wordt door zowel socialprofitspelers, profit initiatief als overheidsinitiatief.
- Vanuit een Vlaamse beleidsbril ingebed is in verschillende beleidsdomeinen.
- In heel wat gevallen ondersteund en geregeld wordt door specifiek Vlaams sectoraal en categoriaal beleid.
- Getypeerd wordt door een divers beroepenveld.
- Een gemeenschappelijk streven heeft met betrekking tot het realiseren van participatie.
- Verschillende sociaal-culturele functies inzet.

In wat volgt gaan we dieper in op de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk.

1.2. Het door de Vlaamse Gemeenschap erkende sociaal-cultureel volwassenenwerk

1.2.1. Organisaties en organisatietypes

De Vlaamse overheid erkent en subsidieert sociaal-culturele volwassenorganisaties bij decreet van 2017. Anno 2019 kan de sector nog opgedeeld worden in vier werksoorten: verenigingen, instellingen, regionale volkshogescholen en bewegingen (gebaseerd op het eerdere decreet van 2003). Deze vier werksoorten maken in de toekomst decretaal plaats voor twee categorieën: landelijke en regionale sociaal-cultureel volwassenenorganisaties.

Werksoort	Aantal door de Vlaamse Gemeenschap in 2019 erkende sociaal-cultureel volwassenenorganisaties
Verenigingen	55
Bewegingen	35
Landelijke vormingsinstellingen	24
Regionale volkshogescholen	13
Totaal	127

Het door de Vlaamse Gemeenschap erkende sociaal-cultureel volwassenenwerk bestaat uit 127 organisaties. Momenteel zijn er nog 4 werksoorten te onderscheiden: verenigingen, instellingen, regionale volkshogescholen en bewegingen. Categorieën die vanaf 2021 verdwijnen.

Het nieuwe decreet op het sociaal-cultureel volwassenenwerk van 2017 maakt enkel nog een onderscheid tussen landelijke en regionale sociaal-culturele volwassenenorganisaties.

1.2.2. Vrijwilligers, freelancers en het beroepenveld in de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk

De ‘workforce’ in het sociaal-cultureel volwassenenwerk wordt gevormd door betaalde beroepskrachten, freelancers en vrijwilligers.

Betaalde beroepskrachten werken meestal in teamverband (van kleine teams met 2VTE tot +50VTE-teams). Deze teams werken in heel wat gevallen multi- of interdisciplinair en worden geleid door een leidinggevende. Heel wat leidinggevendenden concentreren zich meer en meer op de diverse aspecten van het organisatiemanagement en zijn soms zelf niet langer vertrouwd met of actief in de sociaal-culturele praktijk. Wat disciplines betreft zien we naast agogisch medewerkers en ondersteunende medewerkers soms ook communicatiemedewerkers, IT-medewerkers, HR-medewerkers en financieel medewerkers in kaderfuncties van organisaties. Het beeld van de agogisch medewerkers zelf is divers. “De” sociaal-cultureel werker blijkt niet te bestaan. Beter is te spreken van een beroepenveld. We vinden daarbinnen onder meer gemeenschapswerkers, cultuur- en educatieprogrammatoren en -bemiddelaars, campagnemedewerkers, begeleiders van sociaal-culturele activiteiten en belangenbehartigers. (Bron: beroepenstructuur voor het sociaal-cultureel veld (2014-2016), een initiatief van De Ambrassade, Socius, Faro en Cultuurconnect).

Naast taakdiversifiëring in de teams zien we ook verfreelancing. Van oudsher worden freelance medewerkers ingezet voor bepaalde aspecten van de sociaal-culturele werking. Het uitbesteden van taken aan freelancers vertrekt vanuit diverse beweegredenen. Sommige organisaties gaan op zoek naar specifieke inhoudelijke deskundigheid of competenties. Anderen zoeken tijdelijke oplossingen zonder daarom vast personeel te moeten aanwerven. Het inschakelen van freelancers dwingt organisaties en leidinggevendenden om naast personeelsbeleid en een vrijwilligersbeleid ook een freelancersbeleid vorm te geven.

Naast betaalde beroepskrachten en freelancers zijn ook heel wat vrijwilligers aan de slag in het sociaal-cultureel werkveld. We maken hierbij best een onderscheid tussen enerzijds organisaties die vrijwilligers inschakelen (voor bestuurs- of andere taken) versus vrijwilligersorganisaties (die gedragen en geleid worden door vrijwilligers) die voor bepaalde taken betaalde beroepskrachten inschakelen. In toenemende mate zien we dat waar professionals vroeger aangestuurd werden door vrijwilligers, nu meer en meer zien dat professionals in het werkveld vrijwilligers omkaderen. De binding tussen organisatie en vrijwilligers is aan verandering onderhevig, niet in het minst omdat we een diversificatie zien in zowel verschillende vrijwilligersstijlen als in interessegebieden van vrijwilligers. Zo moeten we vaststellen dat het steeds moeilijker wordt voor organisaties om bestuursvrijwilligers te vinden.

Maatschappelijke ontwikkelingen, de voortdurende druk om zich te legitimeren, nieuwe eisen en verwachtingen van subsidiërende overheden en de gerichtheid op de eigen missie in een complexe samenleving triggeren voortdurend processen van professionele ontwikkeling.

Dit heeft Socius ertoe aangezet om tijdens de beleidsperiode 2016-2020 in te zetten op een traject waarin het steunpunt op zoek gaat naar een beroepskader en toekomstvisie op sociaal-culturele beroepen, gebaseerd op onder meer wetenschappelijke inzichten.

- *Sociaal-culturele volwassenenorganisaties hebben een heel verschillende schaal. Van twee werknemers tot +50 werknemers. Het merendeel van de organisaties hebben minder dan vijf werknemers.*
- *Diversifiëring van functieprofielen leidt tot een beroepenveld in het sociaal-cultureel werk.*
- *Het managen van organisaties wordt in toenemende mate een aparte discipline.*
- *De relatie tussen vrijwilligers en organisaties (en dus ook tussen beroepskrachten en vrijwilligers) is onderhevig aan verandering. Dit omwille van diversificatie in vrijwilligersstijlen en vrijwilligersinteresses. In toenemende mate zien we ook dat waar vroeger beroepskrachten werden aangestuurd door vrijwilligers we nu meer en meer zien dat professionals vrijwilligers omkaderen.*
- *In sociaal-cultureel werk worden nogal wat freelancers ingezet.*
- *Maatschappelijke ontwikkelingen en transities dagen de verdere professionalisering uit.*

1.3. De workforce van het sociaal-cultureel volwassenenwerk in beeld gebracht

Het departement Cultuur, Jeugd en Media verzamelt cijfermateriaal over het sociaal-cultureel werkveld, en dus ook over het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Ze doet dit aan de hand van Sisca. Sisca is het gegevensregistratiesysteem voor de organisaties die gesubsidieerd worden via het decreet sociaal-cultureel volwassenenwerk (2017). Het departement leverde gegevens aan m.b.t. de workforce.

1.3.1. Personeelsleden

De werksoort die het meest personeelsleden telt zijn de verenigingen (1.481), gevolgd door de landelijke vormingsinstellingen (516), de bewegingen (354) en de Vormingplus-centra (204).

In 2016 werkt 54 % van de personeelsleden voltijds, 46 % deeltijds. Deze verhoudingen verschillen naargelang de werksoort. In landelijke vormingsinstellingen, bewegingen en Vormingplus-centra werkt het merendeel van de personeelsleden deeltijds, bij de verenigingen werkt het merendeel van de personeelsleden voltijds.

57 % van de werknemers voert inhoudelijke taken uit, 43 % ondersteunende taken. Vooral werknemers binnen bewegingen oefenen het vaakst een inhoudelijke job uit (72 %). Gevolgd door landelijke vormingsinstellingen (63 %) en verenigingen (59 %). Bij de Vormingplus-centra is dit 54 %. Het overgrote deel van de personeelsleden tewerkgesteld in de sector is vrouwelijk: 71 %.

Zowat 43 % is universitair geschoold, 37 % behaalde een bachelorniveau, 20 % is secundair of lager geschoold.

	<i>Aantal mannelijke personeelsleden 2017</i>	<i>Aantal vrouwelijke personeelsleden 2017</i>	<i>Aantal niet-genderspecifieke personeelsleden 2017</i>	<i>Totaal</i>
<i>Verenigingen</i>	434	1.044	3	1.481
<i>Bewegingen</i>	97	246	11	354
<i>Landelijke vormingsinstellingen</i>	150	366	0	516
<i>Vormingplus-centra</i>	52	152	0	204
<i>Totaal</i>	733 (28,5 %)	1.808 (71 %)	14 (0,5 %)	2.555

<i>Aantal personeelsleden naar scholing 2017</i>	<i>Verenigingen</i>	<i>Landelijke vormingsinstellingen</i>	<i>Bewegingen</i>	<i>Vormingplus-centra</i>	<i>Totaal</i>
<i>Ongeschoold</i>	0	1	1	0	2 (0,07 %)
<i>Basisonderwijs</i>	11	7	11	2	31 (1,21 %)
<i>Secundair onderwijs</i>	306	85	46	27	464 (18,16 %)
<i>Hoger onderwijs buiten de universiteit</i>	620	195	76	73	964 (37,72 %)
<i>Universitair onderwijs</i>	544	228	220	102	1.094 (42,81 %)
<i>Totaal</i>	1.481	516	354	204	2.555

1.3.2. Freelancers

5.163 freelancers namen een opdracht op in het sociaal-cultureel volwassenenwerk in het jaar 2016. Het aantal freelancemedewerkers in de sector is vrij stabiel over de tijd heen. Het aantal freelancers per organisatie ligt het hoogst in de verenigingen. Bij de bewegingen ligt het aantal het laagst.

<i>Gemiddeld aantal freelancers per organisatie per werksoort in 2016</i>	<i>Verenigingen</i>	27
	<i>Bewegingen</i>	10
	<i>Landelijke vormingsinstellingen</i>	21
	<i>Vormingplus-centra</i>	15

1.3.3. Andere medewerkers

Het betreft hier medewerkers onder een ander statuut: stagiairs, personen met een studentencontract, PWA’ers, studenten in het kader van een studie- of onderzoeksopdracht, interim-medewerkers of personen die onder artikel 60 van de OCMW-wet vallen. Voor de volledige sector gaat het om 300 personen in 2016. De meeste andere werknemers zijn actief in de verenigingen.

1.3.4. Vrijwilligers

Er waren zo’n 64.755 vrijwilligers aan de slag in het sociaal-cultureel volwassenenwerk in 2016. Het grootste deel is actief in de verenigingen. 67 % van de vrijwilligers is vrouw, 32 % man, 0,3 is niet-genderspecifiek.

	Aantal vrijwilligers in 2016
Verenigingen	54.476 (84 %)
Bewegingen	5.654 (9 %)
Landelijke vormingsinstellingen	3.986 (6 %)
Vormingsplus-centra	639 (1 %)
Totaal	64.755

- *Personeelsleden, freelancers en vrijwilligers vormen samen de workforce in het sociaal-cultureel volwassenenwerk.*
- *Personeelsleden en andere werknemers zijn goed voor meer dan 2.800 koppen. De werksoort die het meeste personeelsleden telt zijn de verenigingen, gevolgd door de instellingen, de bewegingen en de vormingpluscentra.*
- *54% van de personeelsleden werkt voltijds. 57 % van hen voert inhoudelijke taken uit. 71 % is vrouw. 80 % van het personeel is geschoold op professionele bachelorniveau of master.*
- *Meer dan 5.000 freelancers nemen een opdracht op in het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Dit blijft stabiel over de jaren.*
- *Meer dan 60.000 vrijwilligers zijn actief in de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Het grootste deel is actief in de verenigingen. 67 % van de vrijwilligers is vrouw.*

1.4. Inzoomen op arbeidsmarktevoluties

Wat typeert de arbeidsmarkt van het sociaal-cultureel werkveld en welke evoluties zien we? En hoe is de aansluiting tussen de opleidings-

wereld en de arbeidsmarkt?
Belangrijke vragen die zich echter niet makkelijk laten beantwoorden. Reden hiervoor is het gebrek aan systematische data m.b.t. het brede sociaal-cultureel werkveld, onder meer wat betreft de arbeidsmarkt.

In de cijferreeksen van het Steunpunt Werk, dat in opdracht van de Vlaamse overheid wetenschappelijke expertise opbouwt inzake beleids-monitoring en analyse van de arbeidsmarkt, halen we een zicht op de tewerkstelling in het sociaal-cultureel veld op basis van het paritair comité 329.

PC 329		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
socioculturele sector	voltijds	20.771	21.552	22.112	22.942	24.018	24.652	25.253	25.428	25.590	25.482	25.314	24.857	25.280	25.317
	deeltijds	14.122	15.092	15.975	16.578	16.803	17.672	18.466	19.194	19.594	20.037	20.834	20.548	20.734	21.294
	speciaal	192	55	26	44	39	30	39	25	44	25	22	8	6	9
	onbepaald	1													
	totaal	35.086	36.699	38.113	39.564	40.860	42.354	43.758	44.647	45.228	45.544	46.170	45.413	46.020	46.620

Bron: cijfers over de arbeidsmarkt: <https://www.steunpuntwerk.be>

Deze cijfers vallen evenwel niet samen met de afbakening van het sociaal-cultureel veld die wij in deze nota hanteren. Onder PC 329 vallen immers meer en andere initiatieven.
Een andere bron die we reeds ontsloten betreft SISCA. Hierboven presenteerden we op basis van SISCA reeds een overzicht van de personeelsleden uit de sector van het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Deze bron beperkt zich dan weer tot gegevens van één sector uit een sociaal-cultureel veld, een veld dat bestaat uit meerdere sectoren en initiatieven.

Op basis van deze bronnen proberen we in wat volgt een zo goed mogelijk beeld van arbeidsmarktevoluties op het sociaal-cultureel veld te geven. Omwille van de beperkingen hierboven geschetst, moeten we omzichtig met deze cijfers omgaan willen we daaruit conclusies trekken voor het sociaal-cultureel veld zoals we hierboven hebben afgebakend.

1.4.1. Vooruitblikken: de uitbreidingsvraag en vervangingsvraag in het sociaal-cultureel werkveld

In “Talent gezocht voor de social profit” maakt Verso een inschatting van de toekomstige vraag op de arbeidsmarkt van de social profit waar- onder ook het sociaal-cultureel werk ressorteert. Zo maakt men, op basis van gegevens m.b.t. PC 329, een projectie van de uitbreidingsvraag, een prognose van de vervangingsvraag door uitstroom en een vervangingsvraag omwille van arbeidsvrijstellingsdagen.

Tussen 2011 en 2016 nam de werkgelegenheid in de Vlaamse social profit toe met ruim 36.000 medewerkers, wat neerkomt op een groei van 13 % over 5 jaar of 2,74 % op jaarbasis. Deze jobgroei is bijna achtmaal sterker dan de globale werkgelegenheidsgroei (+1,7 % of +0,34 % op jaarbasis) op de Vlaamse arbeidsmarkt in de betreffende periode. Kijken we echter naar paritair comité 329 (socioculturele sector) dan zien we een daling met 6,9 % van de tewerkstelling.

Om in te schatten hoe groot de uitbreidingsvraag zal zijn in het decennium 2016-2026 maakt Verso projecties waarin de toekomst wordt bekeken vanuit dynamieken uit het verleden. Het gaat dus niet om een prognose, laat staan een voorspelling. De algemene projectie geeft aan dat de Vlaamse social profit sector gecumuleerd over de periode 2016 tot 2026, 86.900 aanwervingen moet realiseren om de verwachte nettotewerkstellingsgroei op te kunnen vangen. Voor de socioculturele sector maakt men geen projectie vermits in de periode 2011-2016 een tewerkstellingskrimp werd opgetekend en de uitbreidingsvraag (methodologisch) op nul komt.

Het aandeel 50-plussers in de social profit is groter dan gemiddeld in de Vlaamse werkgelegenheid: bijna één op drie medewerkers (32,2 %) is 50 jaar of ouder, tegenover 28,5 % op de Vlaamse arbeidsmarkt. De medewerkerspopulatie in de social profit is in een snel tempo (laatste tien jaar) vergrijsd. De vergrijzing zal de komende jaren enigszins vertragen. Ipso facto betekent dit dat de komende jaren heel wat medewerkers zullen uitstromen in de social profit. Wat ons bij de vervangingsvraag brengt. De vervangingsgraad is de aanwervingsbehoefte die ontstaat doordat werknemers uit een sector stromen (als gevolg van pensionering, externe jobmobiliteit, ontslag, sterfte of migratie). Voor wat PC 329 betreft, stelt Verso in zijn prognose dat tussen 2016 en 2026, 5.300 aanwervingen moeten gebeuren om de verwachte uitstroom van 55-plussers het hoofd te kunnen bieden. De totale vervangingsvraag voor PC 329 komt uit op 37.894 voor de periode 2016-2026.

Naast de uitbreidingsvraag en de vervangingsgraad moeten sociale ondernemingen ook op zoek naar geschikte medewerkers voor de vervangingen omwille van arbeidsvrijstellingsdagen. Het effect hiervan op PC 329 is echter relatief.

► **Inzoomen: het verloop in de sociaal-culturele sector**

Het HIVA (Onderzoeksinstituut voor arbeid en samenleving) publiceerde in 2013 de onderzoeksresultaten over het verloop in de sociaal-culturele sector. Een onderzoek in opdracht van het Sociaal Fonds voor het Sociaal-Cultureel werk van de Vlaamse Gemeenschap (SFSCW). Het onderzoek brengt de kenmerken en determinanten van het verloop in kaart. Uit de resultaten blijkt dat het verloop in de sector minder hoog is dan initieel werd gedacht. De cijfers voor de intersectorale uitstroom bedragen 16,2 % voor de sector ten opzichte van een gemiddelde van 14 % voor alle sectoren in Vlaanderen. De meeste werknemers stromen uit naar werk. Opvallend is dat er meer uitstroom is naar andere sectoren (intersectoraal verloop) dan stromen tussen verschillende deelsectoren van het sociaal-cultureel werk (intrasectoraal verloop). Kijken we naar de aard van het vertrek dan blijkt dat 66 % van de bevraagde werknemers de (deel)sector vrijwillig heeft verlaten, 18 % is vertrokken omwille van ontslag, 13,2 % omdat het contract afliep en 2,1 % vertrok uit de sector omwille van gezondheidsredenen. Deze percentages wijken in belangrijke mate af van de cijfers voor vrijwillig vertrek in Vlaanderen in de private sector. Binnen de socioculturele sector vertrekken dus relatief veel werknemers vrijwillig in vergelijking met het gemiddelde in Vlaanderen. Gekeken naar het profiel van de uitstomers

komt het HIVA tot de vaststelling dat de uitstroom uit de sector vooral een zaak is van jonge werknemers. De belangrijkste uitstroomredenen zijn achtereenvolgens de ontevredenheid over de manier van werken in de organisatie (55 %), de interessantere jobinhoud in een andere organisatie, de ontevredenheid over de doorgroeimogelijkheden in de organisatie, de ontevredenheid over de relatie met de leidinggevende en de ontevredenheid over de verloning (33,9 %). Op basis van het onderzoek werden in samenspraak met de sociale partners een 5-tal prioritaire actiedomeinen geformuleerd om het disfunctioneel verloop te beperken. Het gaat dan om het inzetten op leidinggeven en coachen, de afstemming van de jobinhoud op wensen/verwachtingen van de werknemer, het voeren van een loopbaan- en promotiebeleid, een wervings- en retentiebeleid voor jongeren en inzetten op HR-management binnen de organisaties.

Op basis van SISCA beschikken we over volgende in- en uitstroomcijfers voor de periode 2016 – 2017: (cijfers los van het feit of deze persoon betaald wordt met subsidies vanuit het decreet sociaal-cultureel volwassenenwerk of al dan niet (voltijds) bezig is met sociaal-cultureel volwassenenwerk. Ook personeelsleden van verwante zuster-, koepel- of deelorganisaties zijn meegenomen in de registratie).

	instroom (n startende personeelsleden)					uitstroom (n uittredende personeelsleden)				
	<i>bewegingen</i>	<i>landelijke vorm- ingsinstellingen</i>	<i>verenigingen</i>	<i>Vormingplus- centra</i>	<i>totaal</i>	<i>bewegingen</i>	<i>landelijke vorm- ingsinstellingen</i>	<i>verenigingen</i>	<i>Vormingplus- centra</i>	<i>totaal</i>
2016	81	100	193	27	401	116	102	238	45	501
2017	101	127	254	33	515	87	110	250	36	483
Totaal 2016-2017	182	227	447	60	916	203	212	488	81	984

- *De werkgelegenheid binnen het PC 329 van de sociaal-culturele sector nam met 6,9 % af tussen 2011 en 2016.*
- *Tussen 2016 en 2026 gaat de werkgeversfederatie uit van een totale vervangingsvraag van meer dan 37.000 personeelsleden voor wat betreft PC 329.*
- *Wat personeelsverloop in de sociaal-culturele sector betreft geeft onderzoek uit 2013 aan dat het verloop (16,2 %) iets hoger ligt dan het Vlaamse gemiddelde. De meeste werknemers stromen uit naar werk waarbij het intersectoraal verloop hoger is dan het intrasectoraal verloop. 66 % van die werknemers vertrekken vrijwillig wat hoger is dan het Vlaams gemiddelde. Redenen hebben te maken met de ontevredenheid met betrekking tot de organisatie, de jobinhoud, ontevredenheid over doorgroeimogelijkheden, de relatie met de leidinggevende en de verloning.*
- *Er is nood aan sensibiliseringscampagnes voor een positieve beeldvorming van de social profit. Dit is blijvend belangrijk om de instroom van jongeren in de sector te verhogen. Hierbij is het van belang dat niet enkel wordt gefocust op zorg- en welzijnsberoepen maar dat er rekening dient gehouden met de heterogeniteit van sectoren en functies binnen de social profit.*

1.5. De aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt

Voor de instroom van nieuwe professionals rekent het werkveld onder meer op een instroom van professionals uit relevante opleidingen.

Deskundigheidsbevordering in het sociaal-cultureel werk is van bij het ontstaan een belangrijk aandachtspunt geweest. Deze aandacht resulteerde vanaf de jaren 20 van de vorige eeuw in de oprichting van opleidingen met specifieke aandacht voor het aanleveren van professionals voor de sociaal-culturele sector. Het waren praktijkgerichte opleidingen (sociaal werk, afstudeerrichting sociaal-cultureel werk) aan de hogescholen. Later, na de Tweede Wereldoorlog, werd vanuit de universiteiten wetenschappelijke ruggensteun ontwikkeld via de sociaal-pedagogische opleidingen in Leuven, Gent en Brussel.

Vandaag moeten we vaststellen dat evoluties aan de hogescholen en universiteiten ertoe leiden dat er een afbouw is van specifieke opleidingsaandacht voor het sociaal-cultureel terrein. De afstudeerrichting sociaal-cultureel werk binnen de bacheloropleiding sociaal werk staat onder druk, meer en meer hogescholen kiezen voor een meer generieke opleiding.

Bovendien stellen we vast dat het sociaal werk zelf, als gevolg van een aantal evoluties (superdiversiteit, vermarkting, vermaatschappelijking en onderbescherming en veiligheid), op zoek is naar een toekomstvisie. Dit mondde uit in een traject en een sociaal-werk conferentie in 2018, een initiatief van het Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, de drie Vlaamse masteropleidingen Sociaal werk en de Vlaamse opleidingen Sociaal werk. Van bij de start bleek de aandacht voor het sociaal-cultureel werkdomein ondermaats en diende opgeëist. Ook hier dreigt het sociaal-cultureel werk als specifiek terrein en handelingsperspectief ondergesneeuwd te raken. De basisbeginselen, het realiseren van mensenrechten en sociale rechtvaardigheid, en de geformuleerde krachtlijnen voor het sociaal werk mogen dan wel niet geheel haaks staan op het sociaal-cultureel werk, toch dient blijvende aandacht besteed aan de verdere uitrol van het vervolg van dit traject en de gevolgen ervan voor het brede sociaal-cultureel werkveld.

Ook aan de universiteiten verliest het sociaal-cultureel werk terrein. Binnen vakgroepen is het steeds minder evident aanspreekpunten te vinden met interesse in en kennis van het brede sociaal-cultureel terrein. De connectie van masteropleidingen met werkveld lijkt plaats te moeten ruimen voor meer generieke actuele thema's in het agogische werk. De verminderde opleidingsaandacht vertaalt zich ook in verminderde onderzoeksaandacht.

Vraag is wat deze evoluties tot gevolg zullen hebben voor sociaal-culturele organisaties die op zoek gaan naar geschikte kandidaten voor het invullen van sociaal-culturele jobs. Een instroom van personeelsleden die geen specifieke vooropleiding hebben genoten zal alvast organisaties uitdagen om deze nieuwe werkkrachten zelf goed te introduceren, op te leiden en te coachen in het sociaal-cultureel werkveld en de job.

- *De specifieke aansluiting tussen de opleidingswereld en het sociaal-cultureel werk vervaagt. Wat is het effect van de verminderde opleidingsaandacht in het hoger onderwijs op de instroom in de sociaal-culturele arbeidsmarkt enerzijds en de verdere ontwikkeling en onderbouwing van de professie anderzijds?*
- *Steeds meer beroepskrachten komen met diverse vooropleidingen het professioneel kader versterken. Dit daagt organisaties en het werkveld uit om nieuwe medewerkers gepast te introduceren, op te leiden en te coachen in een voor hen niet altijd goed gekend werkveld en professie.*

1.6. Dataverzameling en onderzoek in/over het sociaal-cultureel werkveld

Om de maatschappelijke waarde, betekenis, effecten, staat en trends van sociaal-culturele praktijken en sociaal-cultureel werk te duiden kunnen we terugvallen op (beperkte) data uit diverse bronnen. Ruwweg onderscheiden we drie bronnen: data op basis van zelfregistratie, administratieve data en data verkregen op basis van wetenschappelijk onderzoek. De waarde en relevantie van die data zijn vaak voorwerp van discussie.

1.6.1. Data op basis van zelfregistratie en administratieve data

Vandaag zijn er partiële data over de operationele omgeving van sociaal-culturele praktijken, organisaties en beleid raadpleegbaar. Deze (veelal kwantitatieve) data verschaffen informatie over geleverde inspanningen en geven een antwoord op de vraag: "wat heb je gedaan?". Het gaat hier over gegevens met betrekking tot deelnemers, deelnames, personeelsinzet, werking, uitgekeerde subsidies enzovoort. De dataverzameling gebeurt hoofdzakelijk door het departement CJM van de Vlaamse overheid. De data en de tijdsreeksen zijn echter niet altijd volledig. In sommige gevallen zijn organisaties verplicht data aan te leveren, in andere gevallen is het vrijblijvend. Uitspraken doen over specifieke deelsectoren of over het sociaal-cultureel werkveld in zijn geheel aan de hand van data blijft moeilijk.

- In het verleden verzamelde de Federatie (belangenbehartiger sociaal-cultureel volwassenenwerk en amateurkunsten) data bij organisaties uit het sociaal-cultureel volwassenenwerk via zelfregistratie (Boekstaven). Sedert 2016 is het Departement Cultuur, Jeugd, Media die via SISCA (Sector Informatie Sociaal-cultureel volwassenenwerk en Amateurkunsten) deze data verzamelt. Daarnaast rapporteren sociaal-cultureel volwassenenorganisaties via voortgangsrapporten.
- Bios3, voluit het Bibliotheek Informatie- en Opvolgingssysteem is een webtoepassing van het Departement Cultuur, Jeugd en media voor de registratie van gegevens over de bibliotheken. Het cijfer 3 staat voor de herziene versie van het systeem.
- Daarnaast is er CcinC, de webtoepassing voor de registratie van gegevens over de cultuurcentra. Via www.kennisportaalccenbib.be worden gegevens uit deze webtoepassingen ontsloten. Daarnaast levert het Departement verschillende rapporten en publicaties op.
- Begin 2019 werden de eerste resultaten van de lokale vrijetijdsmonitor bekendgemaakt door het Departement Cultuur, Jeugd en Media, Sport Vlaanderen en de VVSG. De vrijetijdsmonitor verzamelt verschillende gegevens over het vrijetijdsaanbod en de participatie in de Vlaamse gemeenten. Dit instrument kwam er onder meer als gevolg van de keuze van de Vlaamse overheid in 2016 om de subsidies voor sport, jeugd en cultuur te integreren in het Gemeentefonds. De Vlaamse overheid wilde met het instrument ervoor zorgen dat ze de lokale besturen kon monitoren en opvolgen wat er in de gemeenten speelt op het vlak van vrijetijdsaanbod en -participatie. Op basis van de eerste resultaten blijkt dat 75 % van de gemeenten gegevens aanleveren in de vrijetijdsmonitor. Met de lancering van de eerste resultaten kwam ook de eerste feedback op het instrument en vragen naar bijstellingen.

Data vinden over het directe effect dat de praktijk of het beleid oplevert bij de deelnemers of vrijwilligers is minder vanzelfsprekend. De specifieke context waarin praktijken zich ontplooien en waarin beleidsmaatregelen doorwerken, speelt een belangrijke rol. Net daarom kan je de

effecten niet altijd vlot in kaart brengen. Informatie over de maatschappelijke impact van sociaal-culturele praktijken en het sociaal- cultureel beleid is nog moeilijker te vinden. Het gaat dan over data die een antwoord bieden op de vraag: “welke ultieme gewenste verandering” bij deelnemers of de samenleving bewerken sociaal-culturele praktijken? En hoe gaat dat in zijn werk?”.

1.6.2. Data verkregen op basis van wetenschappelijk onderzoek

Op 3 juni 2016 gaf de Vlaamse regering haar goedkeuring aan een overeenkomst met het Kenniscentrum Cultuur- en Mediaparticipatie (als opvolger van het Steunpunt Cultuur, behorende tot de steunpunten voor Beleidsrelevant Onderzoek van de Vlaamse overheid). Met een contract tot 2020 zal dit kenniscentrum instaan voor de verdere uitbouw van beleidsrelevant onderzoek. Het onderzoeksprogramma wordt gestructureerd in zeven onderzoekslijnen. De verschillende onderzoekslijnen hebben ook relevantie voor het sociaal-cultureel werk. Zo is er de participatiesurvey, de onderzoekslijnen naar cultuureducatie en cultuurbeleving, het lokaal sociaal-cultureel werk, kansengroepen en sociale participatie, digitale media en sociale netwerken en de interactie tussen de vraag naar en het aanbod van cultuur.

Het JeugdOnderzoeksPlatform (JOP), een interuniversitaire samenwerking tussen Ugent, VUB en KU Leuven, staat dan weer in voor het ontsluiten van bestaand en eigen jeugdonderzoek. Dit laatste, de JOP-monitor ontsluit data verzameld in de Vlaamse monitors.

De studiedienst van de Vlaamse Regering voert met regelmaat eigen surveyonderzoek uit, de “sociaal-culturele verschuivingen survey” (SCV-survey).

De vroegere administratie sociaal-cultureel werk schreef in het verleden ook geregeld opdrachten uit voor wetenschappelijk onderzoek rond bepaalde thema’s met het oog op beleidsvoorbereiding en -bepaling. De laatste onderzoeken dateren al van 2013 met een verkennend onderzoek met betrekking tot de toekomst van de Lokale Culturele Infrastructuur, het aankoopbeleid van bibliotheken en de samenwerking met boekhandels (2013) en het cijferboek lokaal cultuurbeleid (2011). Wat betreft jeugdwerk is er recenter onderzoek te vermelden. Het laatste onderzoek gaat terug op 2016 en betreft een eenmeting van het jeugdbeleid in de lokale besturen.

Naast het door de Vlaamse regering aangestuurde onderzoek en de onderzoeksinitiatieven van de administratie nemen steunpunten en andere intermediaire actoren onderzoeksinitiatief. Zo ging Socius in samenwerking met het laboratorium voor Educatie en Samenleving (KU Leuven) op zoek naar geschikte werkwijzen om de impact van sociaal-culturele praktijken in kaart te brengen (2014). Meer recent startte Socius een onderzoek op naar een beroepskader en toekomstvisie op sociaal-culturele beroepen. In het kader daarvan gaf Socius de opdracht aan het HIVA om een overzicht aan te leveren van actuele praktijktheorieën in/voor het sociaal-cultureel werk (2018).

Recent gaf (het ondertussen afgebouwde) Forum voor Amateurkunsten de opdracht om opnieuw (na een eerste editie in 2009) een grootschalig sociologisch onderzoek uit te voeren naar de amateurkunsten in Vlaanderen: “Amateurkunsten in beeld gebracht”.

Beleidsrelevant onderzoek van sectorale steunpunten (onderzoek ter voorbereiding, ontwikkeling of evaluatie van overheidsbeleid, onderzoek gericht op de overheid) zal vanaf 2020 dienen te gebeuren in afstemming met de administratie. Daartoe zal een Afsprakenkader Onderzoek worden opgesteld tussen het departement CJM en de sectorale steunpunten Faro, Kunstenpunt, Socius en Circuscentrum waarin de onderzoeksagenda en de uitbesteding van het benodigde beleidsrelevante onderzoek (zowel aan steunpunten, als aan derden) zal worden geformaliseerd. Dit werd vastgelegd in het decreet houdende diverse bepalingen in het beleidsveld cultuur (2019).

Niet enkel steunpunten maar ook andere intermediaire actoren nemen onderzoeksinitiatief dat relevant is voor het sociaal-cultureel werk. Zo wil CSI Flanders de uitdagingen van het Vlaamse middenveld in kaart brengen, op zoek gaan naar vernieuwende praktijken van dienstverlening en politiek werk in het middenveld en beoordelen of deze praktijken een antwoord bieden op de gestelde uitdagingen. In 2018 werden de eerste resultaten van het onderzoek naar het lokaal middenveld in Vlaanderen gepresenteerd. In 2019 werden de resultaten van de bevraging van de Vlaamse middenveldorganisaties gepresenteerd. Het initiatief CSI Flanders vindt zijn oorsprong binnen de Verenigde Verenigingen en kreeg steun van de Vlaamse overheid.

- Met betrekking tot het sociaal-cultureel werk beschikken we over relatief weinig data. We hebben het dan over zowel data verkregen via zelfregistratie, administratieve data en wetenschappelijke data. Er is werk aan de winkel om een duidelijk en gedragen kader te ontwikkelen over de verzameling en ontsluiting van relevante en accurate gegevens over het beleid en de praktijk van het sociaal-cultureel werk en de participatie eraan.
- Van oudsher is er weinig en weinig systematische onderzoeks aandacht met betrekking tot het sociaal-cultureel werk. Onderzoek dat verricht wordt is eerder occasioneel. Er is weinig aandacht voor een sociaal-culturele onderzoeksagenda en het is zoeken naar onderzoeksmiddelen. Dit zowel vanuit een sector als overheids perspectief. Nochtans kan onderzoek de wetenschappelijke onderbouwing, de scholing, beroeps- en methodie ontwikkeling van het sociaal-cultureel werk schragen. En zou specifiekere beleidsrelevant onderzoek m.b.t. het sociaal-cultureel werk het sociaal-cultureel beleid mee kunnen schragen.

1.7. Kwesties en ontwikkelingen in het sociaal-cultureel werkveld

De grote verscheidenheid aan thema’s, vormen en doelgroepen binnen het sociaal-cultureel werkveld maken de praktijkgemeenschap eerder divers en diffuus. De grenzen van het werkveld zijn dikwijls minder scherp af te lijnen dan die van bepaalde deelsectoren. Daarenboven opereert het sociaal-cultureel werkveld dikwijls op het snijvlak met vele andere maatschappelijke domeinen. Het veld staat dan ook voor een losse gemeenschap met veel niches en met veel verbanden met andere domeinen en werkvelden. Sommige organisaties en professionals identificeren zich in hoofdzaak met sociaal-cultureel werk, andere halen hun identiteit vooral uit hun positionering in andere domeinen en sectoren zoals de kunsten, de milieubeweging, ontwikkelingssamenwerking, gezondheidszorg, arbeid ...

Heel wat organisaties uit het werkveld zoeken bovendien naar hun specifieke positie in een veranderende samenleving. De historische verbreiding van het sociaal-cultureel werk ontwikkelde zich volgens formats stelden we eerder. Zo ontstonden wat we vandaag sectoren

en werksoorten noemen: jeugd-, amateur- en volwassenenverenigingen, vormingsinstellingen, bewegingen, gemeenschapscentra, cultuurcentra, bibliotheken, amateurkunstorganisaties enzovoort. Elk met een eigen identiteit. Elk met eigen functies en specificiteit. Met die sectorale en werksoortelijke uitbouw ontstond ook een verkokering. Met weinig dwarsverbanden en samenwerking. En met weinig aandacht voor een gemeenschappelijke sokkel. Vandaag zien we dat deze formats onder druk komen te staan. Ze blijken niet altijd afdoend in relatie tot maatschappelijke uitdagingen. Als gevolg hiervan zien we onder meer het introduceren van functiegericht beleidskaders. De basisidee hierbij is dat de vorm/format van een organisatie moet kunnen wijzigen in relatie tot de gekozen functies en zelfs dat organisaties over de tijd heen andere functiekeuzes kunnen maken. Om het met een voorbeeld duidelijk te maken: als je als organisatie vandaag de functie van cultuurspreiding wil opnemen in een superdiverse en digitaliserende samenleving: neem je dan nog de vorm aan van wat we vandaag kennen als een cultuurcentrum? We zien dan ook bestaande organisatie(formats) vervellen of zich transformeren naar nieuwe vormen. Er treedt hybridisering op.

Dat verschillende deelsectoren in het sociaal-cultureel werkveld op zoek zijn naar een nieuwe adem blijkt uit tal van bovenbouwinitiatief dat samen met de sectoren de toekomst verkent. Onderstaand een aantal voorbeelden (niet limitatief).

- Visienota. Blijspel of tragedie? Een toekomst voor de Vlaamse Cultuurcentra. VVC. 2018
- Rol en positie van cultuurcentra in de Centrumsteden. Onderzoeks- en begeleidingstraject in opdracht van Locus en VVC uitgevoerd door Idea Consult. 2014
- Over de kracht van Cultuur- en gemeenschapscentra. Gisteren, vandaag en morgen. VVC en Locus. 2013
- BIB 2020. Maaike Somers. Locus
- Visietekst bovenlokaal bibliotheekbeleid 2018-2020. Departement CJM. 2018
- PRO 2030. De sociaal-culturele professional in 2030. Socius
- Toekomstverkenning. De blik van sociaal-cultureel volwassenenwerk, amateurkunsten en jeugdwerk gericht op 2025. In opdracht van de Ambrassade, Forum AK en Socius. Idea Consult. 2013

Naast het bestaande sociaal-cultureel initiatief zien we heel wat nieuw initiatief ontstaan. Ze vallen niet altijd te duiden of te plaatsen binnen de vandaag gekende sociaal-culturele formats en beleidscategorieën. Gemakshalve worden ze wel eens onder de noemer “burgerinitiatieven” geplaatst. Het gaat dan om “initiatief van onderuit, opgericht door burgers en gericht op het publieke belang”. De leefwereld is het vertrekpunt voor veel van dit nieuw initiatief. Elke Plovie van Civitaz-UCLL deed recent onderzoek naar deze nieuwe initiatieven. De belangrijkste thema’s of kwestie waarvoor de initiatieven zich inzetten zijn volgens dit onderzoek de leefbaarheid in de buurt, armoede en sociale uitsluiting, ecologie en duurzaamheid.

Dat zijn ook de thema’s waar de overheid en het bestaande middenveld op inzet maar de trekkers van burgerinitiatieven vinden die inzet onvoldoende. Eerder al deed Oikos, samen met de universiteit van Utrecht, en met steun van de KBS een eerste inventariserend onderzoek naar nieuwe burgercollectieven. Daarin was sprake van een exponentiële groei van nieuwe burgercollectieven, die volgens de onderzoekers een nieuw specifiek veld aan actoren binnen de civiele samenleving vormt.

De verscheidenheid in verschillende mate van betrokkenheid met en beweeglijkheid van het werkveld, maken het moeilijk om een gedeelde identiteit met bijhorende legitimering voor het sociaal-cultureel werk scherp te stellen.

- *De verscheidenheid in verschillende mate van betrokkenheid met en beweeglijkheid van het werkveld, maken het moeilijk om een gedeelde identiteit met bijhorende legitimering voor het sociaal-cultureel werk scherp te stellen.*
- *Heel wat organisaties uit het werkveld zoeken naar hun specifieke positie in een veranderende wereld. Bestaande organisatieformats staan onder druk, vervellen of transformeren zich naar nieuwe vormen. Er treedt hybridisering op.*
- *In de civiele samenleving ontstaan meer en meer nieuwe burgerinitiatieven. Leefwereldkwesties vormen dikwijls het vertrekpunt. Ze zetten in op thema’s waar ook het bestaande middenveld of overheden op inzetten maar de trekkers van deze nieuwe initiatieven vinden die inzet onvoldoende.*

1.8. De culturele bovenbouw

De culturele bovenbouw staat voor een verzameling intermediaire organisaties tussen de overheid en het werkveld. Ze nemen verschillende rollen en taken op ten behoeve van het werkveld. De historische ontwikkeling van de bovenbouw in het sociaal-cultureel veld volgde vooral de subsectorale insteek. Vandaag zien we een palet aan organisaties in de culturele bovenbouw die inzetten op ondersteuning (steunpunten, transversale spelers en territoriale spelers) dan wel belangenbehartiging (belangenbehartigers).

Tijdens de legislatuur 2015-2019 werkte Vlaams minister Gatz aan een hervorming van het bovenbouwlandschap. Ook tijdens de vorige legislaturen waren er al hervormingen. De voorbije twee legislaturen moesten bovenbouworganisaties nagenoeg 25 % van hun middelen inleveren.

Onder minister Gatz werd 1 nieuwe organisatie opgericht: het steunpunt bovenlokale cultuur. Daarnaast werd het Kunstenloket omgevormd tot het Cultuurloket. Deze organisatie kreeg een cultuurbrede opdracht. Verder werden de drie sectorale steunpunten op dezelfde bandbreedte gezet qua taakstelling en beoordeling. Voor de sector van het sociaal-cultureel werk valt te noteren dat in de toekomst de Vlaamse overheid een steunpunt sociaal-cultureel werk zal subsidiëren en niet langer een steunpunt sociaal-cultureel volwassenenwerk. Verder werd de financiering van de belangenbehartigers afgebouwd (Forum AK, VVC, VVBAD) behoudens voor de Federatie.

De culturele bovenbouw staat in algemene termen voor de uitdaging te zoeken naar meer afstemming en samenwerking. Daarnaast is er specifieke aandacht voor het zoeken naar afstemming en samenwerking m.b.t. onderzoek in het kader van de opmaak van een afsprakenkader onderzoek tussen het departement, de drie sectorale steunpunten Kunstenpunt, Faro en Socius en het Vlaams Centrum voor Circuskunsten.

<i>Sectorale steunpunten</i>	Socius FARO Kunstenpunt Circuscentrum
<i>Transversale ondersteuners</i>	
<i>Participatie</i>	publiq (vrijtijdscommunicatie en marketing van vrijetijdsaanbod) Dēmos (participatie-instelling gericht op vernieuwen en verdiepen van participatie aan cultuur, jeugd en sport)
<i>Duurzaamheid</i>	Pulse, Transitienetwerk Cultuur, Jeugd, Media
<i>Zakelijke ondersteuning</i>	Cultuurloket
<i>Digitale innovatie</i>	Cultuurconnect (gericht op lokale cultuurhuizen, bibliotheken, overheden, technologiespelers en artistieke initiatieven)
<i>Territoriale ondersteuners</i>	Steunpunt voor bovenlokale cultuur

- *De culturele bovenbouw opereert in een onstabiele beleidsomgeving. De voorbije legislaturen werden gekenmerkt door besparingen en herstructureringen.*
- *De culturele bovenbouw bestaat uit sectorale steunpunten, transversale ondersteuners (op een specifiek thema gericht) en een nieuwe ‘territoriale’ speler.*
- *De overheidsfinanciering van belangenbehartigers werd afgebouwd behoudens voor De Federatie, de belangenbehartiger voor de amateurkunsten en het sociaal-cultureel werk.*
- *De culturele bovenbouw staat in algemene termen voor de uitdaging te zoeken naar meer afstemming en samenwerking. Daarnaast is er specifieke aandacht voor het zoeken naar afstemming en samenwerking m.b.t. onderzoek in het kader van de opmaak van een afsprakenkader onderzoek tussen het departement, de drie sectorale steunpunten Kunstenpunt, FARO en Socius en het Vlaams Centrum voor Circuskunsten.*

1.9. Ontwikkelingen en kwesties in het overheidsbeleid m.b.t. het sociaal-cultureel werkveld

Toen in 1970 de culturele autonomie van de Vlaamse Gemeenschap een feit werd, ontstond de opdracht een eigen wettelijk kader voor de cultuursector uit te werken.

Het brede sociaal-cultureel werk was het eerste werkveld waarvoor decreten werden goedgekeurd. Om recht te doen aan de grote diversiteit aan activiteiten en verschijningsvormen, werd de erkenning en subsidiëring geregeld per sector en naargelang van de sector ook per werksort. De culturele centra kregen een eigen decreet (1973), zoals ook de bibliotheken (1978). Het sociaal-cultureel werk met volwassenen werd geregeld per werksort: verenigingen (1975), instellingen (1978) en amateurkunsten (1980). De eerste duurzame wetgeving voor de jeugdsector

werd het Decreet tot regeling van de erkenning en subsidiëring van het landelijk georganiseerd jeugdwerk. (1975). De jaren zeventig bracht ook het Cultuurpact voort (1972).

Met de goedkeuring van decreten voor verenigingen en instellingen bleven een aantal organisaties onder de vage noemer ‘ontwikkelingswerk’ gesubsidieerd onder een KB van 1967. In 1985 kreeg deze groep een eigen decreet, het zogenaamde vijfde decreet. Het was de bedoeling om aandacht te richten naar bepaalde doelgroepen en probleemgebieden. In het brede sociaal-cultureel werk ontwikkelden zich doorheen dit tijdsgewricht ook nieuwe initiatieven, werkvormen en sub-sectoren die, omwille van beleidskeuzes, later migreerden uit het beleidsdomein cultuur en ondergebracht werden in andere beleidsdomeinen. Denk maar aan opbouwwerk (naar welzijn) en de basiseducatie (naar onderwijs).

Wat sociaal-cultureel volwassenwerk betreft worden de eerdere decreten in 1995 vervangen door nieuwe decreten: decreten op de verenigingen, instellingen en diensten. Acht jaar later, in 2003, volgt een volgende ingreep. De drie decreten worden vervangen door 1 decreet betreffende het sociaal-cultureel volwassenenwerk. Eén decreet met drie werksorten: verenigingen, instellingen en bewegingen. Het decreet van 2003 (her)positioneert de sector binnen het educatieve landschap en zorgt voor een stevige herstructurering binnen de instellingen met de oprichting van de regionale volkshogescholen.

In 2017 volgt alweer en nieuw decreet: het decreet op het sociaal-cultureel volwassenwerk. In tegenstelling met het decreet van 2003 wordt de sector duidelijk gepositioneerd binnen de civiele samenleving, de werksorten verdwijnen en maken ruimte voor een functiegerichte insteek (er is sprake van landelijke en regionale sociaal-cultureel volwassenenorganisaties) en het decreet trekt resoluut de kwalitatieve benadering. Subsidies in ruil voor kwaliteit. Eerdere decreten maakten nog sterk gebruik van kwantitatieve erkennings- en subsidienormen.

Ook het beleid ten aanzien van de bibliotheken en de cultuurcentra is onderhevig aan wijzigingen. Dit heeft alles te maken de wijzigende relatie tussen de verschillende overheidsniveaus. Zeker tot de jaren tachtig werden de gemeenten en provincies gezien als ondergeschikte besturen. Het Vlaamse beleid speelde in de jaren ‘70 en ‘80 een erg centralistische rol. Zo gaven bijvoorbeeld de decreten m.b.t. bibliotheken en cultuurcentra strikte richtlijnen en beoogden een kwaliteitsverbetering. Vanaf de jaren 80 kwam de klassieke voogdijverhouding (lagere – hogere besturen) onder druk. De gemeentebesturen presenteerden zich meer als partners dan als ondergeschikte uitvoerders. Dat laat zich ook voelen in het decretale werk van Vlaanderen. Bijvoorbeeld het decreet houdende de ondersteuning en stimulering van lokaal jeugdbeleid (1995) en het decreet houdende het stimuleren van een kwalitatief en integraal lokaal cultuurbeleid (2001). Initiatieven werden niet langer rechtstreeks gefinancierd, wel werden Vlaamse middelen nog geormerkt.

De interne staatshervorming (2011) legt de klemtoon op enerzijds de beeldsvorming bij de lokale besturen en anderzijds bij de Vlaamse overheid. Provincies verliezen hun persoonsgebonden bevoegdheden en plooiën terug op grondgebonden bevoegdheden. Als gevolg krijgen lokale besturen meer vrijheid om eigen beleid te voeren. In 2014 wordt een volgende stap gezet. Heel wat sociaal-culturele Vlaamse middelen, zowat 80 miljoen (bibliotheken, cultuur en gemeenschapscentra) worden niet geormerkt, aan het gemeentefonds toe-

gevoegd. Op dat segment in het sociaal-cultureel beleid maakt het eerdere Vlaamse centralistische beleid, later complementair beleid plaats voor een non-beleid. Er is een nagenoeg totale loskoppeling tussen het lokale en Vlaamse cultuurbeleid.

De Vlaamse regering (2014-2019) wil wel een sterkere rol spelen op het bovenlokale vlak en stimuleert “kwaliteitsvolle en kostenefficiënte gemeenteoverschrijdende culturele initiatieven”. Dat leidt tot het decreet op de bovenlokale cultuurwerking dat sinds 1 januari 2019 van kracht is. Het decreet voorzien middelen voor bovenlokale cultuurprojecten, intergemeentelijke samenwerkingsverbanden en een nieuw steunpunt bovenlokale cultuurwerking.

- *Het cultuurbeleid en meer specifiek het sociaal-cultureel beleid is één van de eerste zich ontwikkelende beleidsdomeinen in de Vlaamse gemeenschap na de eerste staatshervorming. Het is tekenend voor een politiek die het belang inziet van cultuur en dus ook cultuurbeleid in relatie tot de (zich ontwikkelende) gemeenschap. Het is ook tekenend voor een politiek die daarmee aangeeft dat cultuur (in zijn brede betekenis) gemeengoed is en niet overgelaten kan worden aan de markt en de mechanismen van vraag en aanbod.*
- *Doorheen de geschiedenis migreerden bepaalde deelsectoren uit het sociaal-cultureel werk naar andere beleidsdomeinen als onderwijs en welzijn.*
- *Het Vlaamse sociaal-cultureel beleid ontwikkelde zich subsectoraal en entte zich op de diverse verschijningsvormen en formats. Recent valt vast te stellen dat de werksoortelijke, subsectorale benadering in beleidskaders verlaten wordt voor meer open, dynamische functiegericht benaderingen. Ook maakte gaandeweg een op kwantitatieve normen gebaseerd sociaal-cultureel beleid plaats voor een meer kwalitatieve benadering.*
- *Na een Vlaams beleid ontwikkelde zich ook een provinciaal en lokaal sociaal-cultureel beleid. Bij aanvang was het Vlaams beleid erg centralistisch ten opzichte van de ondergeschikte besturen. Doorheen de tijd wierpen de lokale overheden zich meer op als partners dan als uitvoerders van sociaal-cultureel beleid. Met de interne staatshervorming zijn de wijzigende relaties tussen de overheidsniveaus nog sterker geëvolueerd. De provincies verloren hun per-soonsgebonden bevoegdheden en zijn dus niet meer gemachtigd een eigen sociaal-cultureel beleid te voeren. Een deel van het Vlaamse sociaal-cultureel beleid werd gedecentraliseerd naar de lokale besturen die hierin volledige autonomie krijgen. Samen met de bevoegdheden werden ook de middelen op een niet-geoormerkte manier overgeheveld naar het gemeentefonds. Het is op dit ogenblik onduidelijk wat de gevolgen hiervan zullen zijn voor het lokale sociaal-cultureel beleid. Op Vlaams niveau rest enkel het beleid ten aanzien van het sociaal-cultureel volwassenenwerk, het amateurkunstenbeleid en het jeugdwerkbeleid.*
- *Recent werpt de Vlaamse overheid zich op als stimulator van bovenlokale cultuur. Het lijkt dat hiermee een eerste stap is gezet in het ontwikkelen van een meer regionale insteek voor cultuurbeleid.*

2. Maatschappelijke contextanalyse

De “Toekomstverkenning: de blik van sociaal-cultureel volwassenwerk, amateurkunsten en jeugdwerk gericht op 2025”, een studie van Idea Consult (2013) in opdracht van Socius, De Ambrassade en Forum voor Amateurkunsten is ook in 2019 nog actueel.

De studie schetst een aantal langetermijn maatschappelijke ontwikkelingen en de drijvende krachten erachter. De belangrijkste hierin zijn de demografische evoluties (bevolkingsexpansie, verkleuring en vergrijzing) en technologisch-wetenschappelijke evoluties (digitalisering, snelheid en complexiteit). De heersende dominante mens- en maatschappijvisie houdt voorlopig stand. Bovengeschetste evoluties zetten druk op onze systemen: ons ecologisch systeem, ons economisch systeem, ons politieke systeem en ons sociaal-cultureel systeem.

Deze evoluties zijn reeds lang gekend en zetten zich dus door. Nieuw is wel de uitdieping en de acceleratie van de evoluties. Ze zijn manifest voelbaar tot op leefwereldniveau. Wat leidt tot verdeeldheid, vertwijfeling, onzekerheid, angst of verzet van en tussen mensen. Wat op zijn beurt een voedingsbodem vormt voor radicalisering en polarisatie.

We gaan in eerste instantie dieper in op drie megaontwikkelingen: de demografische verandering die zich voltrekt, de versnelde technologische ontwikkelingen, en de negatieve effecten van onze menselijke activiteit op het ecologisch systeem. Deze tendensen kunnen een andere uitwerking krijgen naargelang het gebied (bv. stad versus platteland). Vervolgens zoomen we dieper in en gaan op zoek naar een aantal transities die bezig zijn als gevolg van die megaontwikkelingen en maken daar een directe link met het sociaal-cultureel werk.

2.1. Megaontwikkelingen

2.1.1. Verkleuring, vergrijzing en bevolkingsexpansie

- ▶ **Scan:**
 - De bevolking op wereldschaal zal nog minsten tot 2050 aanzienlijk groeien. De belangrijkste groei wordt verwacht in de minder ontwikkelde landen, maar ook de bevolking in Europa zal nog enige tijd toenemen. Zo ook in België. Tegen 2025 zal België meer dan 12 miljoen inwoners tellen (+1,15 miljoen ten opzichte van 2011).
 - De belangrijkste drijfveer voor de bevolkingsaangroei in België is de toenemende internationale mobiliteit met voor België een positief migratiesaldo (65 % van bevolkingsaangroei).
 - Het aantal inwoners van vreemde origine zal dus blijven toenemen maar de intensiteit verschilt sterk per regio.
 - ▶ In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BHG) is nu al 62 % van de 1,1 miljoen inwoners van vreemde origine. Men verwacht nog een sterke aangroei via migratie (+300.000) en via natuurlijke groei (+ 170.000). Anderzijds is er ook een sterke migratie

- vanuit Brussel naar de andere gewesten.
- ▶ In Vlaanderen is ongeveer 15 % van de inwoners van vreemde herkomst. In Vlaanderen verwacht men een groei van 300.000 via migratie op een totale groei van 600.000 inwoners.
 - De stijgende levensduur (door toegenomen welvaart en performantere gezondheidszorg) zorgt voor demografische verschuivingen.
 - ▶ In 2025 zal 1 op de 5 inwoners in België ouder zijn dan 65 jaar. De verouderingsgraad (aandeel 65+ t.o.v. 0- tot 14-jarigen) stijgt.
 - ▶ De vergrijzing is in Vlaanderen veel groter dan in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Een verouderingsgraad in Vlaanderen van 129 % t.o.v. 66 % in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

De bevolking verkleurt, vergrijsst en neemt toe. Immigratie verhoogt culturele diversiteit maar ook sociale spanningen en ongelijkheden. Een groeiende groep mensen zal kampen met ouderdomsziekten. Omwille van het groeiende aandeel ouderen en migranten in onze samenleving zal in de toekomst het risico op armoede vergroten. De verwachte migratie zal in eerste instantie de druk in de grootsteden verhogen. De te verwachten bevolkingsaangroei zal leiden tot toename van verstedelijkte gebieden. Deze verhoogde druk zal iedereen dwingen om anders met ruimte om te springen.

- *Verkleuring, vergrijzing en bevolkingsexpansie zullen sterk wegen op de publieke financiën en sociale zekerheid (verhoogde pensioenlasten, kosten voor de gezondheidszorg, werkloosheidsuitkeringen). Er is tevens grote nood aan capaciteitsuitbreiding van infrastructuur en dienstverlening (huisvesting, mobiliteit, kinderopvang, onderwijs, zorg). De druk op het welvaartsysteem leidt tot discussies omtrent de kerntaken van de overheid, wat op zijn beurt zal leiden tot wijzigende verhoudingen en nieuwe vormen van samenwerking tussen overheid, private marktspelers en middenveldorganisaties.*
- *De bevolkingsaangroei zal leiden tot toename van verstedelijkte gebieden en zet druk op het omspringen met ruimte.*

2.1.2. Versnelde (digitale) technologische ontwikkelingen

- ▶ **Scan:**
 - De digitale (r)evolutie heeft een groeiende impact op zo goed als alle facetten van het dagelijkse leven: creatieprocessen, arbeidsorganisatie, communicatie, vrije tijd, zich verenigen, ...).
 - Het internet wordt door een groeiende groep gebruikt bij de vormgeving van de eigen identiteit. Digitale geletterdheid wordt een steeds belangrijker vereiste om te kunnen functioneren in de maatschappij.
 - De toenemende complexiteit en interactie van systemen maakt het verstrekken van rechtlijnige en transparante informatie over én de grote maatschappelijke uitdagingen én de impact van nieuwe technologische ontwikkelingen een grote uitdaging.
 - Het zoeken naar antwoorden op de grote maatschappelijke uitdagingen vraagt steeds meer een grensoverstijgende aanpak, niet enkel geografisch. Er is steeds meer gespecialiseerde kennis én een systemische aanpak nodig. De rol van de sociale en

- humane wetenschappen zal groeien om technologische/wetenschappelijke kennis aan te vullen met nieuwe inzichten.
- Het vermogen tot creatief denken en het leggen van disciplineoverschrijdende verbanden zal aan belang winnen.

De technologische verandering is sinds het begin van de 20ste eeuw exponentieel toegenomen. Verwacht wordt dat ook in de toekomst technologische vooruitgang zal gestuwd worden door enerzijds het zoeken naar oplossingen voor (mondiale) maatschappelijke uitdagingen en anderzijds economische motieven. De snel toenemende onderzoekscapaciteit en stijgende welvaart in ontwikkelende landen zal bovendien de mondiale innovatiecapaciteit gevoelig doen aangroeien.

- *De technologische ontwikkelingen kunnen leiden tot een groeiende kennis- en technologiekloof tussen generaties en tussen sociale klassen. Er is nood aan sensibilisering en training met als dubbele focus: het leren omgaan met nieuwe technologieën en het objectief informeren over voor- en nadelen van nieuwe technologieën.*
- *De stijgende (wereldwijde) virtuele verbondenheid en beïnvloeding leidt tot een stijgende invloed van burgers op economische, politieke en sociaal-culturele actoren en processen.*

2.1.3. Verduurzaming

- ▶ **Scan:**
 - Er is nood aan (drastisch) andere productie- en consumptiepatronen. De eindigheid van de ecologische draagkracht van de aarde wordt momenteel nagenoeg volledig ontkend in elk marktregulerend systeem.
 - Er is nood aan instrumenten die een breed mobiliserend effect hebben om productie- en consumptiepatronen structureel te hertekenen.
 - Er is nood aan integraal werken aan globale problemen: internationaal, nationaal, lokaal, collectief en individueel.

Er is een steeds breder gedragen overtuiging dat menselijke activiteit een zware en bijna uitsluitend negatieve impact heeft op ons ecologisch systeem. De wijziging van ons ecologisch systeem is een globaal en voor velen abstract gegeven. Maatregelen om de klimaatverandering structureel te keren komen slechts zeer moeilijk tot stand ondanks de urgentie waar men steeds breder van overtuigd is. Dit komt enerzijds door politieke, economische en andere belangen die meespelen en anderzijds door de verschillende grootteorde van impact naar gelang de geografische ligging. Ook de lange tijdshorizon van de effecten werkt immobiliteit in de hand.

- *Het vraagstuk van ecologische verduurzaming kan niet los gezien worden van het duurzaam samenleven. We moeten respect hebben voor de ecologische draagkracht van de aarde maar ook respect hebben voor de noodzakelijkheid van sociale rechtvaardigheid op mondiaal vlak, en dit zowel intragenerationeel (tussen Noord en Zuid, arm en rijk) als intergenerationeel (tussen huidige en toekomstige generaties).*

2.2. Druk op onze systemen

Bovengeschetste megaontwikkelingen zetten niet alleen druk op onze bestaande maatschappelijke systemen, meer en meer roepen ze op tot aanpassing of verandering van deze systemen.

Economisch systeem - De geglobaliseerde economie heeft sinds de jaren '80 geleid tot een enorme groei in internationale handel door mondiale concurrentiedruk en technologische vooruitgang. - De 24-uren economie – ICT maakt wereldwijde arbeidsverdeling binnen globale waardenketens mogelijk. - Er is een sterke delokalisatie (van industrie) uit België - We zien de opkomst van grote internationaal genetwerkte conglomeraten. - Laagtechnologische jobs moeten plaats maken voor kennisintensieve (diensten)jobs. 10 jaar na de bankencrisis blijft het financieel systeem zeer wankel. - Het financieel-economisch model, en daarmee gepaard gaande groeigedachte wordt in toenemende mate in vraag gesteld.	Ecologisch systeem - We zullen worden geconfronteerd met wereldwijde, langdurige, overwegend negatieve gevolgen met effecten op landbouw, water, grondstoffen, biodiversiteit, ... en de uitwerking ervan op het dagelijks leven. - Dit biedt nieuwe mogelijkheden voor (technologische) innovatie om effecten te neutraliseren. - Er is groeiende bewustwording voor de noodzaak van een meer milieubewust en duurzaam denk- en handelingspatroon. - Er is gevaar voor onverschilligheid door toenemende (negatieve) berichtgeving, complexiteit en greenwashing.
Politiek systeem - Heel wat maatschappelijke problemen zijn grensoverschrijdend en vragen om een grensoverschrijdende aanpak en zelfs een mondiale aanpak. Er is echter onduidelijkheid over de beslissingsbevoegdheid en daadkracht van grensoverschrijdende/ mondiale politiek structuren. - Er is een verschuiving merkbaar naar het vormgeven van de samenleving van onderuit waarbij burgers in de democratie een andere rol hebben opgenomen dan louter inspraak via het kiessysteem. - De democratie an sich is geen gegevenheid en an sich kwetsbaar.	Sociaal-cultureel systeem De internationale mobiliteit draagt ertoe bij dat onze samenleving superdivers is. Er is een heterogeniteit van individuen met bijhorende verschillen in gedrag, attitude, waarden en normen. Dit zal in de toekomst nog toenemen. Dit zet druk op de sociale samenhang. Polarisatie neemt toe.

2.3. Megatendensen werken door tot op leefwereldniveau

Bovengeschetste drijvende krachten en maatschappelijke evoluties zetten zoals gezegd druk op onze systemen. We voelen ze echter ook dagdagelijks in onze wijk, buurt, gemeente of stad. Hoe we samen-leven, hoe we participeren, hoe we vorm geven aan ruimte en tijd, hoe we leren, hoe we relaties aangaan is in transitie. Deze diepe veranderingen zijn meer dan van tel voor het sociaal-cultureel werkveld dat net opereert op de naad tussen leefwereld en systeem.

SAMEN-LEVEN

- Het samenleven op microniveau kenmerkt zich in een groei in verscheidenheid aan gezinsvormen en leefarrangementen.*
- Ouderen van 75+ en dus ook het aantal personen met ouderdomsziekten, beperkte mobiliteit, specifieke zorgnoden vormen een groeiende nieuwe groep binnen onze samenleving die nieuwe uitdagingen naar integratie toe oproepen.*
- De vergrijzing en verkleuring van de bevolking brengt groeiende armoede met zich mee. Dit ondermijnt de uitbouw van een duurzame maatschappij.*
- De migratiestroom wordt steeds complexer. Er is een groeiende diversiteit in de achtergronden van migranten op etnisch, taalkundig, cultureel en religieus vlak.*
- Er is een groeiende verstedelijking in Vlaanderen maar het blijven vooral de grootstedelijke omgevingen die uitdagingen m.b.t. samenlevingsvorming met zich meebrengen. Vlaanderen vergrijst terwijl in Brussel de bevolking jonger wordt. Overal zet de verkleuring van de bevolking zich door. Het aandeel van mensen met een etnisch diverse afkomst zal nog toenemen. In Antwerpen is dit nu al 40 %, in Brussel 50 %.*
- De bevolkingsaangroei, groeiende diversiteit en toenemende verstedelijking dragen bij tot een gedwongen nabijheid van anderen.*
- De aanwezigheid van andere culturen en de uitwisseling van niet-westerse culturele inhouden onder invloed van internationale mobiliteit en globalisering zorgen voor fragmentatie van het sociale weefsel. Gekende leef- en waardepatronen zijn onderhevig aan verandering.*
- Er is een moeizame omgang tussen groepen in de samenleving, vaak nog met de nadruk op het zogenaamd anders-zijn van groepen met een etnisch-cultureel diverse achtergrond. Op moeilijkheden met het samen-leven wordt steeds vaker repressief gereageerd. De keuze voor repressie haalt het van preventie en een doordacht sociaal beleid. Polarisatie neemt toe.*
- De opkomst van ICT en het wegvallen van locatiegebondenheid zorgt ervoor dat samen-leven zich niet enkel meer afspeelt in de fysieke ruimte maar ook weerspiegeling krijgt in de virtuele ruimte.*

VERENIGINGEN EN PARTICIPEREN

- Er zijn weinig aanwijzingen voor een terugval in het verenigingsleven en participatie. Er zijn wel verschuivingen en een transformatie in de manier waarop we verenigen en participeren. Individualisering, informalisering, intensivering, internationalisering en informatisering zijn drijvende krachten hierachter.*
- Veranderingen in de bevolkingsstructuur (vergrijzing, migratie en éénoudergezinnen) zullen een impact hebben op de manier waarop mensen zich gaan verenigen en participeren. Culturele verscheidenheid zal bijdragen tot verscheidenheid in zich verenigen en participeren. Maar ook fysieke en/of financiële beperkingen bij een groeiende groep in onze maatschappij zullen vragen oproepen naar andere inhouden (dichter bij de leefwereld) en andere vormen van zich verenigen en participeren.*

- *Innovaties in het domein van digitalisering en sociale media verruimen/veranderen de mogelijkheden van mensen om zich te verenigen en te participeren.*
- *De megaontwikkelingen in de samenleving brengen nieuwe thema's mee waarrond mensen zich gaan verenigen. (bv. ouderdomsziekten, biotechnologie en voeding, ontwikkelingen in de medische zorg, duurzame levensstijl, ...).*
- *De beschikbaarheid van individuen om zich te verenigen en te participeren zal wijzigen onder invloed van arbeidsmarktevoluties (stijging van pensioenleeftijd, flexibilisering van de arbeidstijd, ...).*
- *Politieke participatie verschuift van geïstitutionaliseerde vormen van participatie naar subpolitiek (het vormgeven van de samenleving van onderuit) en onconventionele acties hierbij geholpen door innovaties rond sociale media.*
- *De kwaliteitseisen en verwachtingen die participanten stellen aan verenigingen verstrengen onder invloed van consumptiegedrag dat steeds meer gestuurd wordt vanuit de individuele ervaringswereld.*
- *De toenemende eisen vanuit de overheid naar verdere professionalisering van het verenigingsleven in combinatie met het uitgebreide regelgevend kader, verhogen de drempels voor vrijwilligers om zich actief te engageren in verenigingen.*

LEREN

- *Onder invloed van demografische verschuivingen wordt het gekende leer- en onderwijssysteem verder uitgedaagd. Het huidige onderwijssysteem kent geen sterke sociale mix en werkt ongelijkheid verder in de hand.*
- *De algemene stijging van de scholingsgraad bij de bevolking zorgt voor dualisering tussen hoog- en laaggeschoolden*
- *Globalisering, nieuwe technologieën en toename van wetenschappelijke kennis zorgen voor een informatieoverload, waarbij de media een sturende rol hebben. De noodzaak ontstaat om kritisch te leren omgaan met beschikbare informatie.*
- *Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt (minder standaardisering, meer flexibiliteit en meer kennisintensieve jobs) vergroten het belang van ondernemerschap, creatief denken, zelfstandig werken, levenslange bijscholing.*
- *Grote maatschappelijke uitdagingen zoals armoede, duurzaamheid, ... vragen niet enkel dat mensen leren over deze uitdagingen maar ook actief leren omgaan met en oplossingen zoeken voor deze uitdagingen.*
- *Het belang van wetenschap en technologie blijft toenemen. Het belang aan digitale geletterdheid en technologisch inzicht wordt belangrijker.*

RUIMTE

- *Door de verwachte bevolkingsgroei zal er nood zijn aan capaciteitsuitbreiding van infrastructuur waardoor de druk op de fysieke ruimte groter zal worden. Migratie, vergrijzing en gezinsverduunning zullen ook leiden tot een ander soort ruimtegebruik.*
- *De druk op de fysieke ruimte in combinatie met het groeiende belang van multidisciplinaire samenwerkingen zullen verdere concentratie en verweving van verschillende functies op bepaalde locaties in de hand werken.*
- *Door de bevolkingsaangroei en de superdiversiteit van de bevolking claimen steeds grotere groepen een deel van de ruimte. Dit kan leiden tot meer spanning rond de steeds knapper wordende ruimte.*
- *Door de verdere verstedelijking in Vlaanderen zal de stedelijke ruimte aan belang winnen. De verstedelijking zal enerzijds grootstedelijke problemen vergroten. Anderzijds wordt de stad naar de toekomst toe algemeen gezien als de belangrijkste plaats voor experiment rond alternatief ruimtegebruik.*
- *Er is een toenemend bewustzijn voor de noodzaak van een duurzaam en ecologisch denk- en handelingspatroon bij de invulling en vormgeving van de ruimte.*

- *Technologische ontwikkelingen en globalisering hebben een virtuele ruimte doen ontstaan, waar ontmoeting en interactie los van tijd en ruimte mogelijk is.*

VERANDERENDE RELATIES MIDDENVELD – OVERHEID – PROFITSECTOR – BURGER

- *De toenemende complexiteit van de samenleving leidt tot toenemend gevaar voor overregulering en steeds grotere verantwoordingsdruk.*
- *Er is een groeiende onzekerheid over de betaalbaarheid van de verzorgingsstaat. Budgettaire krapte bij de overheid leidt tot debat over welke kerntaken van de overheid de juiste zijn en een verscherpte formulering van beleidsprioriteiten.*
- *Politieke participatie verschuift van geïstitutionaliseerde vormen van participatie naar subpolitiek (vormgeven van de samenleving van onderuit) en onconventionele acties.*
- *De superdiverse samenleving stelt uitdagingen aan de overheid (politiek) en het middenveld om deze zeer complexe groep van individuen juist te vertegenwoordigen en aan alle burgers te appelleren.*
- *Het klassieke economisch groeiparadigma wordt steeds breder in vraag gesteld door de huidige financiële, economische en ecologische crisis. Er is groeiende aandacht voor het zoeken naar alternatieve economische modellen.*
- *Zowel binnen de overheid als binnen het middenveld worden steeds meer managementprincipes toegepast.*
- *Het stimuleren en ondersteunen van sociale innovatie door overheden neemt aan belang toe.*
- *De globalisering van maatschappelijke, ecologische, economische, ... problemen bemoeilijkt een adequaat lokaal overheidsoptreden.*
- *Verdere vrijmaking van de handel verhoogt de marktconcurrentie voor het aanbieden van producten en diensten.*

VRIJE TIJD

- *Ondanks de daling van de formele arbeidstijd is er een (subjectief) gevoel van toenemende drukte door de verdere inburgering van het tweeverdienersmodel en het exponentieel groeiende aanbod aan activiteiten in de vrije tijd. Ook de globalisering en technologische ontwikkelingen – waardoor een 24-ureneconomie is ontstaan draagt bij tot dat gevoel.*
- *Zolang het optrekken van de pensioengerechtigde leeftijd geen gelijke tred houdt met de verlenging van de levensduur blijft de groep ‘niet-arbeidsbevolking’ aangroeien*
- *Evoluties in de arbeidsmarkt, in onderwijs en beleid dragen ertoe bij dat de vroegere lineaire invulling van de tijd tijdens de levensloop van een individu nu veel complexer is geworden.*
- *Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en snelheid van technologische ontwikkelingen vragen en bieden meer flexibiliteit, ook in de invulling van activiteiten in de vrije tijd.*
- *Technologische ontwikkelingen dragen ertoe bij dat we tijd op een andere manier beleven en dat de grenzen tussen verschillende soorten tijd vervagen.*
- *De betekenis van vrije tijd wordt belangrijker voor de constructie van iemands identiteit. Dit verhoogt de druk op individuen om de vrije tijd nuttig te gebruiken.*
- *Het vrijetijdsaanbod is exponentieel gegroeid in de laatste decennia. Nieuwe spelers in dit vrijetijdsaanbod – zowel de overheid en marktspelers – hebben voor het sociaal-cultureel veld de concurrentie vergroot om de aandacht van individuen in hun vrije tijd.*

Bronnen

- Toekomstverkenning: de blik van sociaal-cultureel volwassenenwerk, amateurkunsten en jeugdwerk gericht op 2025. Idea Consult. 20 december 2013. Studie in opdracht van Socius, De Ambrassade en Forum voor Amateurkunsten.
- Sociaal-cultureel volwassenenwerk en initiatieven in het kader van het Participatiedecreet. Een landschapstekening anno 2016. Socius. Marc Jans en Fred Dhont. 2016.
- Context.socius.be.
- Talent gezocht voor de Social Profit. Verso. Datum onbekend.
- SISCA, Sector Informatie Sociaal-cultureel volwassenenwerk en Amateurkunsten. Departement Cultuur, Jeugd, Media. Vlaamse overheid.